

УДК 338.33 (477)

Т. В. Касянчук, асист.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІНТЕРНАЛІЗАЦІЯ ТРАНСАКЦІЙ ЯК СПОСІБ НЕЗАПЛАНОВАНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ВЕРТИКАЛЬНО НЕСПРОМОЖНОГО РИНКУ

Анотація. У статті досліджено різні підходи щодо трактування поняття «специфіка активу», узагальнено та охарактеризовано наукові погляди на види специфіки активу, обґрунтовано визначальну роль специфіки активу у процесі формування інтегрованих та диверсифікованих підприємств, зроблено припущення про існування залежності між ступенем диверсифікації підприємств і видом специфіки активу у відповідній галузі.

Ключові слова: специфіка активу, вертикальна неспроможність ринку, інтерналізація

Актуальність теми. Альтернативні варіанти розвитку підприємств давно привертають до себе увагу наукової спільноти. Особливий інтерес наукового пізнання представляють причини прийняття рішення щодо інтеграції чи диверсифікації діяльності, існування яких є швидше феноменальним явищем, ніж правилом в економічній практиці. Координаційний потенціал ринку має безліч переваг над внутрішньою координацією складних ієрархічних структур, однак цей факт ніяким чином не стримує процес укрупнення і ускладнення організаційних форм ведення бізнесу, що і обумовлює актуальність цієї проблеми.

Аналіз наявних досліджень. Дослідженню проблем утворення і існування диверсифікованих та інтегрованих структур присвятили увагу чимало видатних статей. Серед них особливої уваги заслуговують ґрунтовні праці Д. Аакера, О. І. Вільямсона, Р. Гранта, Р. Г. Коуза, К. Менара, Дж. Стакі, О. В. Лазаревої, В. А. Крюкова, Л. В. Рой та ін. Даний перелік дослідників не є вичерпним, так само, як саме явище існування диверсифікованих підприємницьких структур в економіці не може бути до кінця пояснене в рамках єдиного теоретичного підходу, чи навіть сукупності наукових підходів.

Невирішені частини загальної проблеми. Не зважаючи на наявні численні дослідження з проблематики утворення складних диверсифікаційних структур в економіці, серед наукових кіл точиться гостра дискусія щодо причин утворення складних організаційних форм, пояснення особливостей та оцінки ефективності їх функціонування.

Мета даної статті полягає в узагальненні наукових підходів щодо виділення і трактування видів специфічності активів як головних чинників, що визначають переважаючу ефективність інтерналізації трансакцій над ефективністю ринкової контракції.

Викладення основного матеріалу. Серед багатьох теорій, які намагаються пояснити причини існування підприємств, найвагоміше місце посідає теорія трансакційних витрат у розрізі інституційної економіки, згідно з якою причина існування організації криється в економії трансакційних витрат. Основний зміст цієї

теорії зводиться до того, що діяльність ринку передбачає деякі витрати, і формуючи організації і надаючи їм (підприємцям) право направляти ресурси, можна скоротити певні ринкові витрати. Якщо ж підприємець не зможе ефективно координувати потоки ресурсів, то завжди є можливість повернутися до послуг відкритого ринку [6, с. 38].

Клод Менар вважає, що наявність підприємств великих розмірів порівняно з розмірами ринку покращує самі умови координації на ринку [9, с. 75].

Б. Клейн, досліджуючи можливості опортуністичної поведінки суб'єктів ринку, яка може проявлятися у формі шантажування з приводу присвоєння квазірент, висунув гіпотезу про те, що зростання фірмово-специфічних інвестицій, збільшуючи витрати ринкових трансакцій, пов'язаних з шантажуванням, тим самим збільшує й імовірність утворення складних організаційних форм підприємств [5, с. 319].

О. Д. Харт висунув власну гіпотезу з приводу утворення складних організаційних форм підприємств, яка базується на припущенні щодо існування залишкових прав контролю, якими можна скористатися.

О. Вільямсон, аналізуючи класичні положення теорії трансакційних витрат, відмічає, що економія трансакційних витрат — це лише одна з численних цілей, яким слугує економічна організація і наголошує, що визначальною умовою утворення складних інтегрованих форм бізнесу є специфіка активу, яка набуває ваги за умови обмеженого раціоналізму і опортунізму поведінки в поєднанні з високим ступенем невизначеності зовнішнього бізнес-середовища [11].

Дж. Стакі відмітив, що утворення вертикально-інтегрованих підприємств може пояснюватись їхнім прагненням брати участь у цій дискримінації на останніх стадіях технологічного процесу, а не тільки міркуваннями з приводу економії трансакційних витрат [10, с. 88], що деяким чином перекликається з ідеями О. Вільямсона.

Отже, паралельно з появою численних досліджень процесу ринкової контрактизації, з'явилося багато гіпотез з приводу утворення складних диверсифікованих і інтегрованих організаційних форм підприємств. Усі можливі гіпотези ґрунтуються на оцінці одного й того ж явища в самих різноманітних аспектах його прояву. Серед них підхід О. Вільямсона, на нашу думку, є найґрунтовнішим, оскільки найповніше заповнює прогалини в сучасній теорії економічної організації.

Отже, специфічність — категорія, яка залучає до розгляду «вбудовані» ефекти, в яких особливість активів реалізується однією зі сторін з тим, щоб здійснити трансакцію. В міру того, як активи стають більш специфічними з точки зору трансакцій, витрати, пов'язані з моніторингом і управлінням, зростають. При цьому, зростає потреба в більш формалізованих процедурах обміну [7, с. 86].

Специфіка активу стосується довготривалих інвестицій, які здійснюються на підтримку конкретних операцій, альтернативна вартість яких значно менша — це добре чи погано за найкращого альтернативного використання або з найкращими альтернативними користувачами, якщо початкова ділова операція завчасно припинилася, і за цих обставин вагоме значення має специфічний характер учасників угоди, з чого можна зробити висновок про цінність довготривалих стосунків [1, с. 56].

Специфіка активу означає відсутність можливостей альтернативного використання об'єкту контракту без суттєвих втрат.

Специфічним називається актив чи ресурс, який набуває особливої цінності в рамках даних контрактних відносин [4, с. 161].

Ступінь специфічності активу тісно пов'язаний із можливостями перепрофілювання ресурсів чи активів для використання іншим альтернативним шляхом без

вtrat у виробничому потенціалі. У зв'язку з цим виділяють 3 рівні (типи) специфічності активів:

1. неспецифічні активи (якщо дохід від використання ресурсу не перевищує величину альтернативних витрат);
2. мало специфічні активи (якщо альтернативні витрати використання ресурсу менші, ніж ресурс загального призначення);
3. ідіосинкратичні (якщо альтернативні витрати надзвичайно малі чи рівні нулю) [4, с. 161].

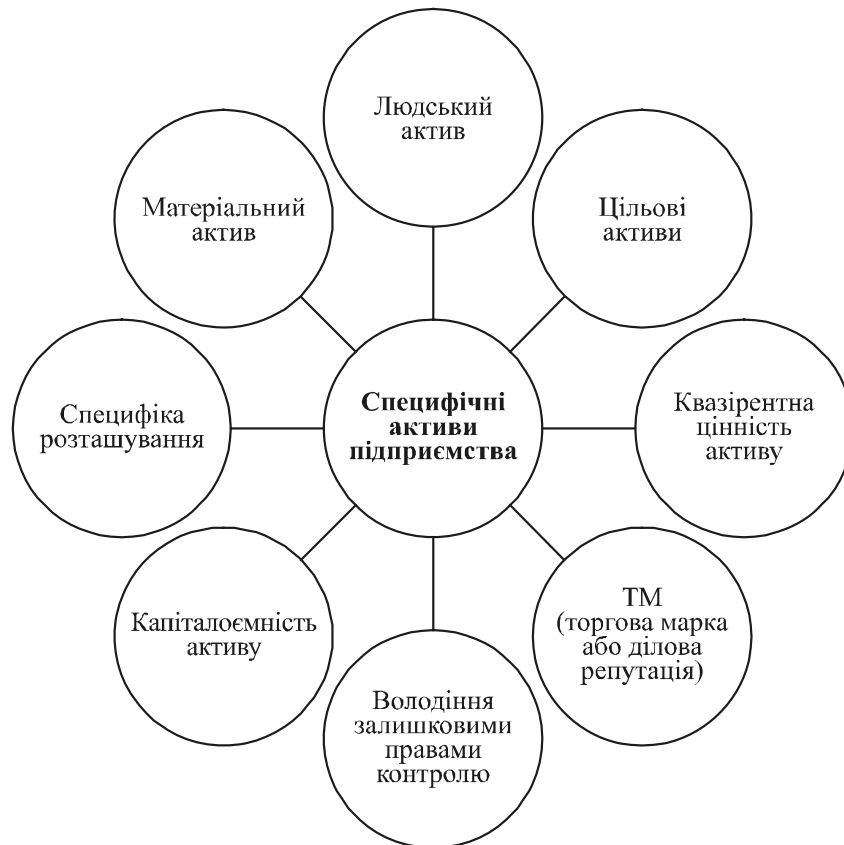

Рис.1. Види специфіки активів

В економічній літературі базовою класифікацією видів специфіки активу вважається класифікація, запропонована О. Вільямсоном, згідно з якою було виокремлено чотири основних види специфіки: специфіка місцеположення; специфіка фізичних активів; специфіка людських активів та цільові активи. З часом ідеї видатного класика були доповнені, що представлено на рис. 1. Коротку характеристику основних видів специфіки активів подано нижче в табл. 1.

Важливо ще раз відмітити, що кожний окремих вид специфіки не може бути достатньою умовою формування складних організаційних форм підприємств із внутрішньою координацією ресурсів. Але у взаємодії із невизначеністю зовнішнього бізнес-середовища, обмеженою раціональністю і опортунізмом основні їхні характеристики набувають особливого значення і напевно свідчать про неефективність ринкової контракції, що і формує передумови для інтерналізації трансакцій.

Таблиця 1

ХАРАКТЕРИСТИКИ НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНИХ ВИДІВ СПЕЦИФІКИ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

№ п/п	Вид специфіки активу	Характеристика активу
1.	Людський актив	Відображає можливості отримання певних навиків на робочому місці, які мають високу цінність саме для даної фірми
2.	Матеріальний актив	Обумовлена необхідністю створення спеціалізованого обладнання для зниження витрат виробництва продукції. Активи можуть бути в цьому випадку мобільними, однак їхні фізичні особливості такі, що роблять неможливою вільну реалізацію на ринку, тобто активи стають цінними в рамках даних відносин
3.	Специфіка розташування	Виникає у зв'язку з немобільністю активів, обумовленою тим, що введення в дію чи передислокація супроводжуються значними затратами
4.	Специфічність цільових активів	Розглядається як результат здійснення інвестицій у виробничі потужності загального призначення, що створюються при наявності перспективи продажу значної кількості продукту, який був створений за їх допомоги конкретному споживачу
5.	Капіталоємність активу	Характеризує розмір основного капіталу, необхідного для випуску продукції, товарів, послуг
6.	Квазірентна цінність активу	Йдеться перевищення його цінності над його ліквідаційною цінністю, тобто його цінність при наступному кращому використанні іншим орендаром
7.	Володіння залишковими правами контролю	Передбачається, що існує оптимальний розподіл прав власності на матеріальні активи, що в свою чергу ототожнюється з володінням залишковими правами контролю над цим активом, тобто правом використовувати актив будь-яким способом, якщо це не зв'язано з конкретними правами, відмова від яких передбачена початковим контрактом
8.	ТМ (торгова марка або ділова репутація)	Суб'єктивне образне сприйняття клієнтами переваг та недоліків підприємства у бізнес-середовищі
9.	Фірмово-специфічні інвестиції	Під фірмово-специфічним активом слід розуміти не лише фізичний, а й людський капітал

П. Джоскоу також відмічає, що об'єктивною базою вироблення форм взаємодії господарюючих одиниць слугують активи, специфіка яких багато в чому обумовлюється належністю до того чи іншого сектору економіки. Зокрема, ефект специфічності активів багатократно посилюється, коли активи капіталоємні і розраховані на тривалий строк експлуатації, а також коли через них тримається високий рівень постійних витрат. Особливе значення капіталоємності активів як їхньої специфічної ознаки відмічає і Дж. Стакі.

Цікавим є висновок Ботелієра (Boutellier) з приводу існування залежності між спорідненістю напрямків діяльності (НД) диверсифікованого підприємства і галузю, в якій функціонує дане підприємство, що, в свою чергу, було графічно інтерпретовано Палічем (Palich) (рис. 2).

Враховуючи сказане, ми можемо припустити, що така залежність формується не під впливом безпосередньо галузі, а швидше під впливом специфіки активів підприємств, які функціонують у тій чи іншій галузі. Важливо також відмітити, що численні дослідження емпіричного характеру, спрямовані на дослідження диверсифікації, як правило, базуються на матеріалах капіталоємних галузей, оскільки такі форми організації бізнесу, як інтеграція і диверсифікація, є домінуючими серед підприємств цих галузей. Це ще раз підтверджує основні положення теорії трансакційних витрат, зокрема погляди О. Вільямсона та інших дослідників на визначальну роль специфіки активу у поєднанні з відповідними ринковими умовами.

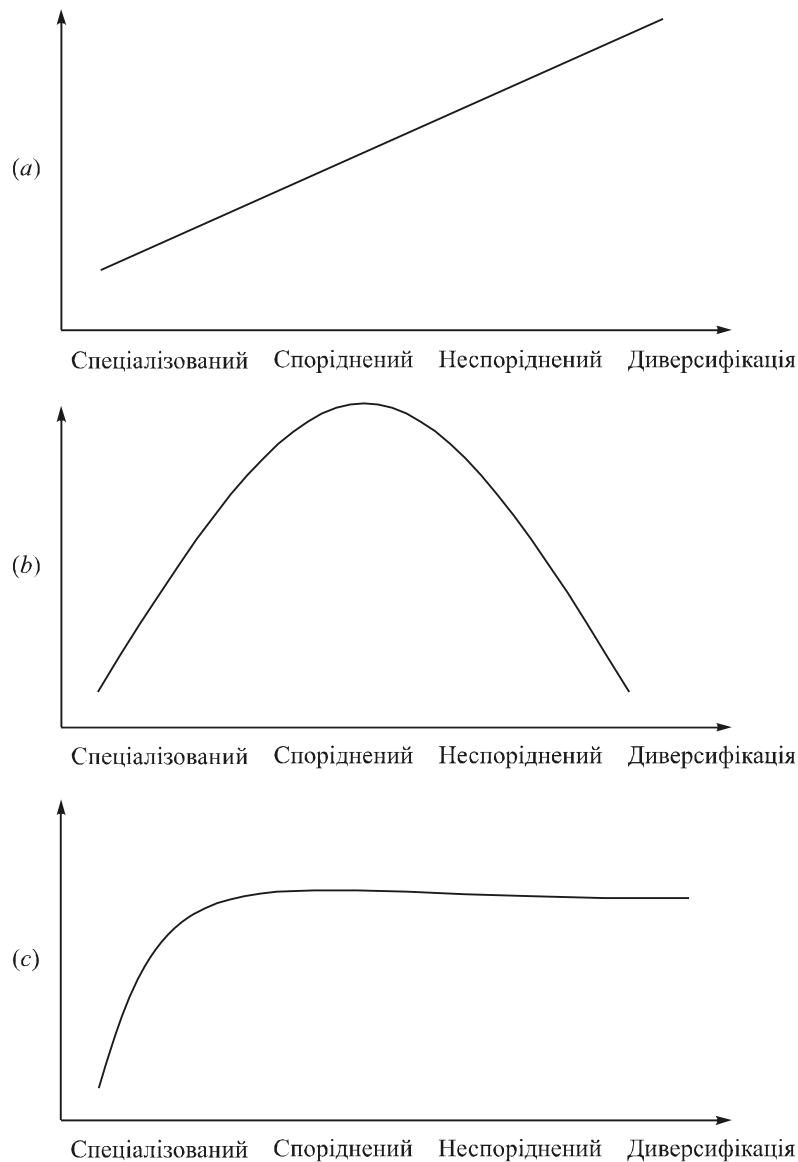

Рис. 2. Можливі варіанти ступеня диверсифікації:
а) лінійна модель; б) випукла U-подібна модель; в) загальна модель [13, с. 22]

Отже, формування інтегрованих і диверсифікованих структур відбуватиметься кожного разу, коли проявлятиметься вертикальна неспроможність ринку через існування серйозної невизначеності поведінки суб'єктів господарювання, обумовленої обмеженим раціоналізмом, можливістю опортуністичної поведінки до укладання контрактних угод і після, у поєднанні з високим ступенем невизначеності зовнішнього бізнес-середовища. Саме в таких умовах інтерналізація трансакцій дає змогу інтегрованим та диверсифікованим підприємствам подолати ризик опортуністично настроєних індивідуумів, і значно ефективніше, порівняно з ринковим механізмом, координувати внутрішні ресурси інтегрованого підприємства з метою незапланованої адаптації підприємства до умов зовнішнього бізнес-середовища з високим ступенем невизначеності.

Література

1. Вильямсон О. Економічні інституції капіталізму. — К.: Арт-Ек, 2001. — 457 с.
2. Грант Р.М. Современный стратегический анализ: 5-е изд. / Пер. с англ. под ред. В. Н. Фунтова. — СПб.: Питер, 2008. — 560 с.
3. Демсец Х. Еще раз о теории фирмы // Природа фирмы: Пер. с англ. — М.: Дело, 2001. — С. 237—264.
4. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория: Учебник / Под общей ред. д.э.н., проф. А. А. Аузана. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 416 с. — (Учебники экономического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова).
5. Клейн Б. Вертикальная интеграция как право собственности на организацию: еще раз об отношениях между «Фишер боди» и «Дженерал моторс» // Природа фирмы: Пер. с англ. — М.: Дело, 2001. — С. 319—336.
6. Коуз Р. Г. «Природа фирмы»: истоки // Природа фирмы: Пер. с англ. — М.: Дело, 2001. — С. 33—111.
7. Крюков В. А. Учет специфики активов в процессе реорганизации нефтегазового сектора современной России. — 2000. — № 2. — С. 84—93.
8. Менар К. Экономика организаций: Пер. с англ. / Под ред. А. Г. Худокормова. — М.: М.: ИНФРА-М, 1996. — 160 с.
9. Стаки Дж., Уайт Д. Когда нужна и не нужна вертикальная интеграция // Вестник МакКинси. The McKinsey Quarterly. — 1993. — № 3. — С. 77—101.
10. Уильямсон О. И. Вертикальная интеграция производства: соображения по поводу неудач рынка. Вехи экономической мысли. Т.1. Теория потребительского поведения и спроса / Под ред. В. М. Гальперина. — СПб.: Экономическая школа, 1999. — 380 с.
11. Харт О. Д. Неполные контракты и теория фирмы // Природа фирмы: Пер. с англ. — М.: Дело, 2001. — С. 206—232.
12. Zappa M. 2008. The Fundamental of Strategic Logic and Integration for Merger and Acquisition Projects. Master Thesis in the course of study. August 17, 2008.
13. Лазарева О. В. Экономические факторы изменения границ российских предприятий в переходный период // Интернет-конференция. — Режим доступа к источнику: <http://ecsocman.edu.ru/text/16210478/>

Стаття надійшла до редакції 14.05.2010 р.

УДК 65.011.56

Н. Г. Голіонко, асист.,
кафедра стратегії підприємств,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті викладено результати дослідження проблем упровадження інформаційних систем управління на підприємстві у методологічному аспекті. Розглянуто базові вимоги до впровадження, модель трансформації підприємства та етапи впровадження ІСУ.

Ключові слова: підприємство, бізнес-стратегія, система управління, інформаційна система управління, методологія, ефективність діяльності.